

ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ФІНЛЯНДІЄЮ (1918 – 1921 рр.)

Серед важливих зовнішньополітичних завдань, які постали перед урядом Української Держави, було налагодження відносин з країнами, які утворилися на території колишньої Російської імперії.

Перші контакти між Україною та Фінляндією були встановлені ще за часів Центральної Ради. З початку 1918 р. українські інтереси у Фінляндії представляв, щоправда неофіційно, Петро Сливенко, який від початку 1900-х рр. жив у Гельсінкі і працював в російській інженерно-будівельній установі у Свеаборзі. Після лютневої революції 1917 р. він вийшов у відставку. П.Сливенко багато зробив для захисту прав та інтересів військових-українців, які служили в частинах російської армії, дислокованих на території Фінляндії. Він, зокрема, приймав участь в організації повернення українців додому.

У травні 1918 р. П.Сливенко виїхав на батьківщину. Невдовзі українці, які проживали у столиці Фінляндії обрали Український комітет на чолі з Валентином Відстедтом, колишнім флотським інженером-механіком, капітаном 2-го рангу, який приймав участь в російсько-японській війні на ескадреному панцернику “Победа”, служив у Порт-Артурі. У 1908 р. В.Відстедт вийшов у запас, з липня 1914 р. відновив службу у Свеаборзі, але не надовго, – у вересні 1917 р. його остаточно звільнили зі служби¹.

Створення Українського комітету у Гельсінкі вітали німецькі військові власті і навіть пропонували урядові Української Держави призначити В.Відстедта на посаду консула. Заручившись підтримкою німців, В.Відстедт 26 липня 1918 р. звернувся з аналогічною пропозицією до управляючого Міністерством закордонних справ Д.Дорошенка. Він, зокрема, наголошував на тому, що йому і так фактично доводиться виконувати консульські обов’язки – клопотати за українців та захищати їхні права. “До мене звертався по допомогу заарештований тут племінник Українського Гетьмана, але я, в той же час, безсилий зробити що-небудь”, – писав В.Відстедт², не знаючи про те, що ще 28 травня 1918 р. на посаду консула був призначений П.Сливенко, який, однак, виїхав з Гельсінкі до отримання цих повноважень. 4 липня його було призначено знову, але цього разу вже на посаду консульського агента³.

Тим часом і уряд Фінляндії робив кроки для налагодження двосторонніх відносин. 26 липня 1918 р. за поданням міністра закордонних справ Отто Стенрота Сенат ухвалив рішення призначити доктора філософії Г.Гуммеруса тимчасовим дипломатичним представником для особливих доручень (*agent diplomatique en mission spéciale*) при уряді Української Держави у Києві⁴. (Про своє перебування у Києві Г.Гуммерус згодом написав спогади, які нещодавно були опубліковані в українському перекладі⁵.)

15 серпня 1918 р. Д.Дорошенко підписав наказ про заснування консульських агентств, за яким з 4 липня Гельсінкі зараховувалися до “місцевостей, в яких заснуються консульські агентства 1-го розряду”⁶. 28 жовтня на засіданні Ради Міністрів було прийнято рішення про заснування українських консульств в ряді зарубіжних країн, в тому числі і у Фінляндії⁷.

18 вересня 1918 р. П.Сливенко повернувся до Гельсінкі. 23 вересня під час зустрічі з міністром закордонних справ Отто Стенротом він зазначив, що прибув до Фінляндії як консульський агент “з дорученням виконувати консульські обов’язки доки не буде призначено відповідального посла”. За словами П.Сливенка О.Стенрот “радісно вислухав перший привіт офіційного представника незалежної Держави, яка народилась, як і Фінляндія, з небезпечного хаосу, котрий являла собою колишня Росія” і висловив надію на встановлення взаємовигідних зв’язків⁸.

10 вересня 1918 р. міністр закордонних справ Д.Дорошенко підписав законопроект про заснування дипломатичного представництва у Фінляндії. У “Поясненні до законопроекту” зазначалося: “Інтереси Української Держави вимагають заснування в дружніх нам державах дипломатичних представництв, особливо тоді, коли ці держави висилають своїх представників до України.

Отже, дипломатичні представники Фінляндії вже прибули до Києва і міждержавна взаємність вимагає заснування відповідного представництва Української Держави в Фінляндії й се як найскоршим часі...”⁹

Законопроект був ухвалений Радою Міністрів та затверджений П.Скоропадським 8 жовтня 1918 р. У відповідності до нього дипломатичне представництво Української Держави у Фінляндії засновувалося з 15 вересня 1918 р. і зараховувалося до посольств другого розряду¹⁰. (Згідно закону від 14 червня 1918 р., яким встановлювались штати посольств Української Держави, посольство у Фінляндії мало складатися

з трьох чоловік: міністра-резидента або повіреного у справах, секретаря та драгомана або перекладача¹¹.) Того ж дня Міністерство закордонних справ Української Держави надіслало до Міністерства закордонних справ Фінляндії лист, в якому повідомляло, що тимчасово виконуючим обов'язки повіреного у справах призначено Костянтина Володимировича Лоського.

Призначення на цю посаду відомого українського державного та політичного діяча свідчило про значення, яке уряд Української Держави надавав відносинам з Фінляндією. К.Лоський походив з дворянської родини на Херсонщині, закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. У 1917 р. він працював на різних адміністративних посадах у Сибіру, Холмщині, Польщі. В квітні 1917 р. К.Лоський був призначений товаришем тернопільського губернського комісара, з серпня – директором біженецького департаменту генерального секретарства внутрішніх справ. Співробітничав в газеті “Нова Рада”. Належав до УПСФ. Був головою київської міської української ради. 25 серпня 1917 р. на з'їзді делегатів від холмських біженців-селян у Києві його обрали комісаром Холмщини. У жовтні – листопаді 1917 К.Лоський виконував обов'язки представника Генерального секретаріату при штабі Київської військової округи. 5 грудня 1917 р. був призначений директором канцелярії секретарства міжнародних справ. За часів Української Держави – директор департаменту загальних справ міністерства закордонних справ, з 16 липня 1918 р. тимчасово виконував ще й обов'язки директора Департаменту чужоземних зносин.

Обов'язки секретаря українського посольства спершу були покладені на колишнього секретаря Дмитра Донцова Миколу Галушинського, якого з 14 лютого 1919 р. замінив П.Сливенко. Перекладачами працювали фіни Габріель Куркі, згодом його змінив відомий вчений-славист Веліо Мансікка¹².

15 жовтня 1918 р. К.Лоський прибув до Гельсінкі. Спочатку Посольство Української Держави розміщувалось у готелі “Феннія”, а потім переїхало до приватного помешкання П.Сливенка. Питання щодо придбання спеціального помешкання для Посольства так і не було вирішено.

20 жовтня про приїзд українського посольства повідомила столична газета “Helsingin Sanomat”, а наступного дня в ній було опубліковане інтерв'ю з К.Лоським, у якому він проаналізував політичну ситуацію в Україні і розповів про своє бачення перспектив розвитку двосторонніх відносин. Цього ж дня К.Лоський вручив свою вірчу грамоту О.Стенроту¹³.

22 жовтня К.Лоський був прийнятий регентом Фінляндії П.Свінхувудом та Головою Ради Міністрів П.Паасіківі. “Приймали вони мене разом, в кабінеті пана Паасіківі, – писав К.Лоський, висловили своє велике задоволення з приводу того, що Україна так скоро надіслала свого представника, звернули мою увагу на той факт, що Фінський народ дуже цікавився українським рухом ще задовго до революції, добре розуміючи, що інтереси його цілком спільні з інтересами народу Українського”. За словами К.Лоського фінська сторона виказала “велику цікавість що до нинішнього державного устрою Української держави, до факта зміни Кабінету... головним же чином – до можливості як найскоршого налагодження торговельних відносин”. К.Лоський був поінформований, що Фінляндія має необмежені запаси паперу а також сільськогосподарські машини власного виробництва для продажу, а взамін хоче отримати в першу чергу хліб та цукор¹⁴.

Коло зовнішньополітичних завдань, які стояли перед українськими дипломатами у Фінляндії не було широким. Чи не найголовніше – полягало в інформуванні громадськості цієї країни про події в Україні та привертанні уваги до справи розбудови її державності. Заради цього К.Лоський часто виступав на сторінках фінської преси, давав інтерв'ю.

Успішній діяльності дипломатичного представництва Української Держави часто перешкоджала відсутність регулярного зв'язку з Міністерством закордонних справ та урядом. К.Лоський неодноразово скаржився на брак офіційної інформації з батьківщини. Радянська Росія не давала дозвіл на проїзд українським кур'єрам.

Іншим важливим завданням, яке стояло перед українськими дипломатами було сприяння налагодженню двосторонньої торгівлі. У Фінляндії в той час бракувало продовольства. Україна була зацікавлена купувати фінський папір, сільськогосподарське знаряддя тощо. Справа ускладнювалась тим, що для здійснення експортно-імпорتنих операції українській стороні необхідно було мати дозвіл німецької військової адміністрації. Отримати його було дуже важко. Але попри всі труднощі справа потроху просувалася. 20 вересня 1918 р. було укладено попередню угоду, за якою “Товариство фінських паперових заводів” мало продати Україні до кінця року від 600 тис. до 1 млн пудів паперу, а Україна – поставити до Фінляндії цукровий пісок по 100 крб за пуд у розрахунку: пуд цукру за кожні чотири пуди паперу. 30 вересня міністр торгівлі С.Гутник та посол Фінляндії в Україні Г.Гуммерус підписали договірний протокол. Але німецька сторона перешкодила його виконанню. Вона, зокрема, висунула умову, що транспортування паперу та цукру через окуповані території може бути можливим лише в разі поставок з Фінляндії до Німеччини вершкового масла. Сенат Фінляндії не міг погодитись з цим і вирішення справи загальмувалось. Лише після важких і тривалих переговорів та узгоджень німці дозволили Україні продати Фінляндії 250 тис. пудів цукру та невелику кількість солоду¹⁵.

Проте сторони не покладали зусиль для налагодження торгових відносин. “...Заключення торгового договору між обома державами – це перше і головне завдання, яке фінляндський уряд старається перевести”, – доповідав К.Лоський міністру закордонних справ 27 жовтня 1918 р., відзначаючи, що “Економічні відносини Фінляндії, а особливо її можливість висилати на Україну деякі товари, як папір, сірники, а також рільничі знаряддя, особливо лопати, сокири, пилки, роблять справу торговельного договору не менш важливою і для України. Особливо, коли візьмемося під увагу цю обставину, що Україна є в можливості одержувати ті товари із інших країв, а Фінляндія щодо таких предметів, як хліб і цукор, може звертатися лише до України, як першого джерела, позиція України є багато краща, що можна використовувати при заключенні договору в тій спосіб, що цей договір буде надзвичайно корисний для України щодо балансу торговельного, а це вплине безперечно на поліпшення її фінансового становища. Для цього однак належало би докладніше ознайомитись з умовами фінського ринку. В тій цілі кінцевим є негайне призначення для Фінляндії торговельного аташе...”¹⁶.

21 грудня 1918 р. Департамент Чужоземних Зносин Міністерства Закордонних Справ повідомив Міністерство Торгу та Промисловості про те, що уряд Фінляндії дозволив вивезти до України 83603 кілограмів (400 рулонів) паперу¹⁷. Тоді також планувався продаж Україною 6 тис. пудів тютюну-махорки в обмін на 3 тис. пудів фінської бертолетової солі. Крім того, Торговий відділ Протофісу отримав від фінської сторони пропозицію на продаж Україні шпалер, сухої целюлози, сірників, сокир, пилок, кіс, сох, машинних жниварок, сінокісних машин, газових двигунів тощо. Взамін Фінляндія хотіла отримати зерно, борошно, цукор, патоку, карамель, кормові жмихи, сухий жом, хміль, кавові сурогати, мідь¹⁸.

На жаль, реалізувати плани щодо торгівлі сторонам не вдалося, оскільки, коли на початку січня 1919 р. німецька влада дала дозвіл, перевезення товарів через окуповані більшовиками території стало неможливим. Перша ж партія відправленого в Україну паперу (1750 т вартістю близько 4,5 млн фінських марок) залишилась у Ризі, де була пограбована. З України до Фінляндії вдалося поставити лише декілька вагонів солоду¹⁹.

Після приходу до влади Директорії були проведені зміни у персональному складі багатьох українських посольств. За газетними повідомленнями очікувалось і зміщення з дипломатичної посади К.Лоського²⁰. Але відразу цього не сталося. 25 липня 1919 р. тимчасово, до затвердження Директорією, виконуючим обов'язки повіреного Української Народної Республіки при уряді Фінляндії з 1 серпня 1919 р. наказом по Міністерству закордонних справ УНР був призначений Микола Залізник. Цим же наказом К.Лоський був звільнений від виконання обов'язків повіреного у справах УНР у Фінляндії, залишившись Головою Надзвичайної Місії УНР у Швеції²¹.

Микола Залізник був відомим українським громадсько-політичним діячем, публіцистом, організатором студентських громад у Києві і Львові а також Союзу Визволення України. Його неодноразово заарештовували за антиурядову діяльність. Тривалий час він очолював Закордонний комітет українських соціалістів-революціонерів. Під час Першої світової війни М.Залізник був довіреною особою міністра закордонних справ та воєнного міністра Німеччини, провадив видавничу і публіцистичну діяльність у Відні, керував Українським інформаційним бюро у Стокгольмі, приймав участь у мирних переговорах у Брест-Литовську. Під час роботи у Стокгольмі М.Залізник познайомився Г.Гуммерусом, який в той час очолював фінське інформаційне бюро. Разом із М.Залізником нове призначення дістав і його брат Володимир. Він обійняв посаду перекладача з титулом аташе у посольстві УНР у Фінляндії²².

Повідомляючи уряд Фінляндії про зміни у складі посольства УНР, міністр закордонних справ В.Темницький зазначав, що К.Лоського увільнено у зв'язку з “переобтяженням працею в характері Голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР для Швеції та Норвегії”²³. У той же час В.Темницький повідомляв Раду Народних Міністрів УНР про те, що К.Лоський, перебуваючи постійно у Стокгольмі, не міг добре виконувати своїх посольських обов'язків у Фінляндії і тому він вирішив послати до цієї країни “рухливішого чоловіка”²⁴.

1 жовтня 1919 р. М.Залізник прибув до Гельсінкі. Через два дні він був прийнятий міністром закордонних справ Р.Холсті, якому вручив свою вірчу грамоту і лист міністра закордонних справ УНР²⁵.

11 червня 1920 р. уряд Фінляндії ухвалив підтвердити визнання де-факто Української Народної Республіки і відновити з нею дипломатичні відносини. Цю подію слід розглядати у контексті тогочасного зовнішньополітичного курсу Фінляндії. Ще влітку 1919 р. Міністр закордонних справ Р.Холсті висловив ідею щодо створення блоку держав, які стали незалежними в результаті розпаду Російської імперії. У жовтні 1919 р. уряди Фінляндії та Польщі обмінялися думками щодо бажаності політичного співробітництва двох сторін. Наприкінці 1919 р. уряди Фінляндії, Польщі, Естонії, Латвії та Литви одноставно виступали за налагодження тісного політичного та військового співробітництва заради захисту як від Німеччини, так і від Росії. На початку 1920 р. Р.Холсті зазначив, що Фінляндія готова сприяти тому, щоб також і інші народи Російської федерації, які хочуть відділитися від неї, приєдналися до цього союзу.

Але наслідків це визнання не мало. Новий посол Фінляндії так і не зміг приступити до виконання своїх обов'язків, оскільки уряд УНР не зміг прийняти його через військові дії та скрутне фінансове становище.

Про діяльність М.Залізняка на посаді голови дипломатичного представництва УНР у Фінляндії майже нічого не відомо. 20 грудня 1920 р. Департамент Чужоземних зносин надіслав йому лист, у якому, зокрема, зазначалось: "... технічні труднощі в комунікації не давали Вам, Високоповажний Пане, можливості зноситись з Міністерством і тільки тим пояснює собі Міністерство той факт, що ним не отримано ні одного докладу з часів Вашого перебування у Фінляндії"²⁶.

25 серпня 1920 р. М.Залізник разом з братом виїхав з Гельсінкі до Відня під приводом необхідності налагодження фінансових справ посольства, залишивши завідувати всіма його справами секретаря П.Сливенка²⁷.

Цілком можливо, що М.Залізник не знав про те, що він залишає Гельсінкі не як дипломат, а як приватна особа. Справа у тому, що коли наступного після його від'їзду дня секретар посольства П.Сливенко відвідав шефа політичного департаменту пана Артті, той повідомив його про щойно одержаний від уряду УНР з Варшави лист з проханням вважати М.Залізняка "приватною людиною". За повідомленням П.Сливенка пан Артті додав від себе, що М.Залізник "... має щастя, що виїхав, а то ми не могли б візувати йому паспорта. Це в сучасних умовах життя в Фінляндії дійсно було щастям не лише для особи п. Залізняка а також і для Українського імені, бо поява особисто Українського посла в поліцейському відділі для виправлення права на перебування в Фінляндії була б зараз підхоплена тут чорною, а по той бік кордону червоною російською зграєю та їх пресою"²⁸.

Після від'їзду М.Залізняка секретар посольства П.Сливенко опинився у скрутному та непевному становищі. На утримання приміщення посольства, яке знаходилося у його приватному помешканні на Константинівській вулиці, 15 і складалося з двох умебльованих кімнат, він був змушений витратити власні кошти. Фінансові справи посольства були і до цього вкрай напруженими. Спочатку гроші для нього висилались нерегулярно, а з 1 травня 1919 р. виплати здійснювались російськими (думськими) рублями, обіг яких у Фінляндії був заборонений²⁹. "Сучасне моє становище – критичне, бо не маю правних підстав зачинити Посольство, але й тримати його без жодних коштів дуже важко", – писав П.Сливенко у рапорті до Міністерства закордонних справ УНР 14 вересня 1920 р.³⁰

24 вересня 1920 р. П.Сливенко написав заяву на ім'я міністра закордонних справ А.Ніковського про звільнення від служби. Своє рішення він пояснював втому та тією обставиною, що йому не вдалося зав'язати відносини з дипломатичними представниками Польщі, які ігнорували українське дипломатичне представництво³¹. Не одержавши відповіді, 30 вересня П.Сливенко надіслав міністру закордонних справ телеграму: "Прошу негайно повідомити, чи я ще на службі, чи звільнений, тому що при склавшихся умовах може бути, що фінляндський уряд може бути інших поглядів ніж я. Можу потрапити у неприємне становище при виконанні моїх важких обов'язків"³².

Уряд УНР мав наміри відновити діяльність дипломатичного представництва у Фінляндії. У вересні 1920 р. було прийнято рішення про призначення заступника голови української дипломатичної місії у Речі Посполитій Польській Леоніда Михайлова на посаду повіреного у справах УНР при уряді Фінляндії³³. П.Сливенко був поінформований міністром закордонних справ Фінляндії про те, що уряд погоджується бачити Л.Михайлова представником УНР і вважає його за *persona grata*³⁴. Але з невідомих нам причин Л.Михайлов до Гельсінкі не прибув.

13 грудня 1920 р. П.Сливенко звернувся до міністра закордонних справ УНР з листом, у якому, зокрема, писав: "...Фінляндія є одною з тих держав, що визнали Україну jako Державу і тому представництво там у тій чи іншій формі конче потрібне. За неприїздом до Гельсінгфорсу призначеного нашим представником п.Михайлова дипломатична акція посольства майже припинилася, бо вести її, не маючи жодних уповноважень, я, як секретар посольства, не мав можливості, бо не одержував яких-небудь підтверджень від міністерства, що я залишаюся на своїй посаді, чи є звільнений..."³⁵

В грудні 1920 р. уряд УНР ухвалив рішення про призначення голови дипломатичної місії у Латвії Володимира Кедровського на посаду повіреного у справах УНР при уряді Фінляндії. Про це фінська сторона була повідомлена нотою від 16 грудня³⁶. У листі від 5 лютого 1921 р. Міністерство закордонних справ Фінляндії сповістило уряд УНР про свою згоду прийняти В.Кедровського³⁷. Але новий повірений у справах до Фінляндії теж не прибув.

15 грудня 1920 р. Міністерство закордонних справ УНР відправило до посольства у Фінляндії наказ про звільнення з посади М.Залізняка з 1 січня 1921 р. та повідомило, що з нового року у штаті посольства залишається лише посада секретаря³⁸. Але П.Сливенко не отримав ніяких коштів і 15 січня 1921 р. сповістив міністра закордонних справ УНР про те, що посольство знаходиться у ще більш скрутному стані, не маючи можливості розрахуватися з боргами за минулий рік³⁹.

1 травня 1921 р. через відсутність коштів П.Сливенко був змушений звільнити приміщення канцелярії. Українське посольство фактично припинило роботу, заборгувавши 31420 фінських марок. З державного

майна посольство мало лише одну друкарську машинку та деяке канцелярське приладдя, вартість якого разом з машинкою становила до 1,5 тис. фінських марок. Про це П.Сливенко повідомив міністра закордонних справ листом від 6 травня, у якому також писав: “...Стан мій зараз дуже прикрий тому, що стоячи перед конечністю після зачиннення посольства від’їхати з Фінляндії через матеріальні а також і політичні обставини, я можу зупинитися у стані банкрута і цим самим побільшити серію тих, тяжко шкідливих для нашої Батьківщини, випадків скандального характеру, що використовуються нашими ворогами у зусиллях доказати нежиттєздатність ідеї українського відродження. Залишитися вважаю неможливим, щоб не дати можливість ворожим, головним чином російським, політичним гурткам помститися за ті перешкоди, які діяльність посольства ставила їх агітації за неподільність Росії”⁴⁰.

Невдовзі П.Сливенко виїхав до Берліна, звідкіля 2 червня 1921 р. написав лист до міністра закордонних справ УНР з проханням дозволити закрити посольство⁴¹. На цьому завершилась робота української дипломатичної місії у Фінляндії.

¹Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.3512, оп.2, спр.12, арк.45.

²ЦДАВО України. – Ф.3766, оп.1, спр.140, арк.15 – 15 зв.

³Kansallisarkisto. Herman Gummeruksen Yksityiskokoelma. Kansio 56.

⁴Kansallisarkisto, Senaatti, Talousosaston Pöytäkirijat, 1918, VII, 739.

⁵Г.Гуммерус. Україна в переломні часи. Шість місяців на чолі посольства в Києві. – К., 1997.

⁶Державний Вістник. – 1918. – 13 жовтня.

⁷Нова Рада. – 1918. – 31 жовтня.

⁸ЦДАВО України. – Ф.3766, оп.1, спр.140, арк.20 – 20 зв.

⁹Там само. – Арк.7.

¹⁰Державний Вістник. – 1918. – 19 жовтня.

¹¹Там само. – 26 червня.

¹²ЦДАВО України. – Ф.3696, оп.2, спр.233, арк.1.

¹³Там само. – Ф.3766, оп.1, спр.140, арк.26.

¹⁴Там само. – Ф.3696, оп.1, спр.35, арк.41.

¹⁵Г.Гуммерус. Вказ. праця. – С.83 – 84.

¹⁶ЦДАВО України. – Ф.3696, оп.1, спр.35, арк.42.

¹⁷Там само. – Арк.45.

¹⁸Известия союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. – 1918. – 2 декабря.

¹⁹Г.Гуммерус. Вказ. праця. – С.87

²⁰Див. напр. Одесские новости. – 1918. – 19(6) листопада.

²¹ЦДАВО України. – Ф.3696, оп.1, спр.35, арк.16.

²²Там само.

²³Там само.

²⁴Там само. – Арк.38.

²⁵Там само. – Арк.59.

²⁶Там само. – Оп.2, спр.339, арк.11.

²⁷Там само. – Спр.233, арк.16.

²⁸Там само. – Арк.19 – 19 зв.

²⁹Там само. – Арк.16 – 16 зв.

³⁰Там само. – Спр.375, арк.8.

³¹Там само. – Спр.233, арк.17 – 17 зв.

³²Там само. – Арк.21.

³³Там само. – Спр.312, арк.8.

³⁴Там само. – Спр.375, арк.6.

³⁵Там само. – Спр.312, арк.13 – 13 зв.

³⁶Там само. – Спр.339, арк.12.

³⁷Там само. – Спр.527, арк.10.

³⁸Там само. – Спр.233, арк.48.

³⁹Там само. – Арк.51.

⁴⁰Там само. – Арк.52 – 52 зв.

⁴¹Там само. – Арк.53.